

शिक्षणा विशीं शिक्षण दिवपी विचार...

चंद्रतेजा डिमोजा

आमच्या देशाचो पांसठावो स्वातंत्र्य दीस आमी मनयलो. होच आमचो भारत देश आमकां स्वातंत्र्य मेळ्ळें तेन्ना एक सादी टांचणी निर्माण करपाक सक्षम नासलो. त्याच देशांत आयज व्हडले व्हडले कारखाने आसात, एटॉमीक रिसर्च सेंटर आसा, अंतराळांत सोद करपाक अवकाश यानां आसात, शिक्षण संस्थानां आसात, उपग्रह संचार व्यवस्था आसा, हॉस्पिटलां आसात... खूब कितें कितें अभिमान दिसपा सारकें आमच्या देशांत आसा. पूण हो सगळो विकास नगरां, महानगरां पुरतोच मर्यादीत उरला. आयज साक्षरता अभियानान सगळ्यांक वेगवेगळे अधिकार दिल्यात. हातूंत भुरग्यांक शिक्षणाचो अधिकारूय मेळ्ळा...

टी.व्ही. चेर आतषबाजी चलताली, आनी म्हजी तकली दिल्ली आनी गोंय सोडून तिसरेच कडेन पाविल्ली! गोंयांत भर पावसाळो... पूण हांव चलतां म्हज्या विचार विश्वांत... आमचो देश... आमचो विकास... आमचीं भुरगीं... आमची शिक्षण व्यवस्था... सागर किनाऱ्यार आमी चलतालीं... प्रकाशान पांच ग्रूप केल्ले. हांवूय एका ग्रुपांत... नुस्त्याचो वास घेत चलतालें... गोंय विश्वविद्यालयाची एम.ए. कॉकणीचीं भुरगीं... सागर किनाऱ्यार आमचीं पावलां वोताचो रखरख सोंसून मोन्यांनी रेंवेत चलतालीं... आमचे वांगडा सगळ्यांत ल्हान म्हळ्यार प्रकाशाची चली शाल्मली. तिवूय बी आपल्या पप्पाचें बोट धरून चलताली. सागर किनारो... ल्हारां... आनी म्हजें विचार मंथन... माथ्यार सूर्यदेवाचो रखरख उजो पेटयतालो... वातावरण शांत. पूण खारें उदक, ताची खारसाण, नुस्त्याची हिंबसाण... म्हाका दिसतालें, हांव चलूंक पावतलें काय ना? नाकांत तो वास भस्स करून वतालो... अचकीत म्हजे दोळे अयस पयस पळोवंक लागले. घडये हांव म्हाकाच सांबाळपाचो यत्न करतालें. सागर किनाऱ्यार ल्हान ल्हान खोंपी, व्हडीं, जाळीं, सुक्या नुस्त्याचो वास, घरांतल्यान बायलां

आनी भुरग्यांचें हांसले चेर दिश्टी पडले. आमी तांकां तांचे जिणे विशीं प्रस्न विचारले आनी तांच्यो जापो बरोवन काडल्यो.

टॉयलेट म्हळ्यार एक आडोस, बाथरूम आनी उदका विणें न्हावप म्हणजे कितें? पिवपाचें उदकूच ना. गांवांतल्यान छकड्याचेर वा ऊंट गाडयेंतल्यान येतकच रणांतलो तानसोर उदकाचे इल्लेशे घोंट घेवन भागोवपाचो. ताग धरून बांदिल्लें घर, घरा भायर उजो ओंकपी वोट. रेंव, खाडयेचें उदक, सळसळपी... खळखळपी... खाटेर बशिल्लीं बायलां आनी भुरगीं... दादले बोटी घेवन गेल्यात नुस्तें मारूंक... येतले पंदरा-एक दिसांनी. तांकां जेवण आनी उदक घेवन एक दोग वतात. परत येतना नुस्तें घेवन येतात. बाजारांत विकपाक न्हय, वेपाऱ्याक विकपाक. वेपारी सांगतात त्या मोलान तांकां दिवपाक. कारण, तांचे कडल्यानूच ह्या लोकांनी रीण घेतलां. हांकां मेळटात धा रुपया तर बाजारांत, वेपाऱ्याक मेळटात शंबर!. मदली 'मलाई' वेपाऱ्यांची. स्वातंत्र्याची कितलींशीं वर्सां आयलीं आनी गेलीं... प्रधानमंत्रीय आयले आनी गेले, पूण सामान्य मनीस थंयच.

हो देखाव आसा गुजरातच्या कच्छ जिल्ल्याचो. वेंचणुको येतात आनी वतात CRZ म्हळ्यार Coastal Regulation Zone इंदिरा गांधी प्रधानमंत्री आसतना आशिल्ले ते कायदे आयज बदल्ल्यात, पूण नुस्तें मारपी लोकांची जीण बदलूंक ना. तांचे मुळावे प्रस्न अजून सुटनात. तशें पळोवंक गेल्यार, आमच्या शेतकारभावांचे प्रस्नूय खंय सुटल्यात? बाजारांत कांदे बटाटां साठ-सत्तर रुपया किलो, पूण शेतकाराक धाच रुपया?

आमी भारतीय मनशां प्रस्नांच्यो जापो सोदून काडपाचो यत्न करिनात, प्रस्नांचेच डंपींग ग्राउन्ड तयार करतात. विज्ञान आनी टॅक्नॉलॉजी ह्या दोनूय संदर्भांनी विचार जावंक जाय. अशें आजुनूय आमकां जाल्लें दिसना. हे नुस्तें मारपी जमातीचे प्रस्न सोडोवचे बदला सरकार त्या वाठारांत कोळशाची फॅक्टरी घालता. म्हळ्यार, फॅक्टरी खातीर सागराचें उदक घेवप आनी हुनहुनीत उदक परतें सागरांत सोडप. नुस्तीं मेल्यार मरू. नुस्तें ना, नुस्तें मारपीय नात. तांच्या भुरग्यांचें कोणाक पडलां? 'न रहेगा बाँस, न बजेगी बाँसुरी'! नुस्तें मारपी वतले दुसऱ्या सागर किनाऱ्यार... खाडये देगेर... वा मसणांत. कोणाक पडलां तांचें?

कोस्टल झोन म्हणटा, आमच्या क्षेत्रांत हे लोक येनात. कोस्टल मॅनेजमेंट झोन म्हणटा, आमच्याय क्षेत्रांत हे लोक येनात. म्हणटकच कितें? उददेगीकरण आनी फॅक्टरी. थंय कोळशे करप आनी कोळसो जावप. सुटलो न्हय प्रस्न?

हे नुस्तें मारपी वर्सांचे णव म्हयने सागर किनाऱ्यार रावतात आनी तांचे खातीर सरकार शाळा चलयता तांच्या गांवांत! आवय बापूय म्हणटात - 'गांवांत रावल्यार नुस्तें मारपाक कशें वचप? म्हणटकच भुरगींय आवय-बापाय वांगडा सागर किनाऱ्यारूच रावतात. ही सगळी म्हायती सागरशाळा पुस्तकांत देवेन्द्रबाब कांदोळकार बरयतात. युसुफ मेहरअली सेंटराचे वतीन आयज मुंद्रा, अंजार आनी मांडवी,

ह्या तीन तालुक्यांनी इकरा शाळा चलतात. कच्छ सेंटराचे कोऑर्डिनेटर धर्मद्रकुमार आसात. आमी हे सागरशाळेचो अणभव घेवपाक गेल्लीं तेदेवेळाचो 'नजारो' पळोवया...

दर्या देगेर एका जाग्यार चारूय वटेन वणटी उबारून एक रूम तयार केला. ताका वयर चारूय वटांनी जाळी बांदल्या. आमी पावलीं तेन्ना त्या रुमांत जमनीर बसून वीस-पंचवीस भुरगीं पाटी-पेन्सील हातांत धरून बरयतालीं. तांच्या शिक्षका खातीर एक मेज आनी कदेल आशिल्लें. आमी सगळीं चिंततालीं... कशें जमता काय ह्या भुरग्यांक अशें जमनीर बसून बरोवपाक?

शाल्मलीचो प्रस्न ताच्या बाळ विश्वाचो घुस्मटमार चिरून वयर सरलो -

'पप्पा हांकां बसपाक खुच्यो कित्याक नात?'

आमी कोणूच ताच्या प्रस्नाक जाप दिवंक पावलिननात. शाल्मलीचो प्रस्न आमचेरूय घाय करतालो. जमनीर बशिल्लीं भुरगीं निर्विकार... आपल्या दोळ्यांतली जिजीविषा... आनी आपले जिणे विशींची धांपिल्लीं सपनां घेवन बरयतालीं. ह्या भुरग्यांची मायभास कच्छी. पूण शिकतालीं गुजराती. (कच्छी भाशेक आपली खाशेली लिपी ना म्हूण लोक कच्छी बरयतना गुजराती लिपयेचो वापर करतात.) कच्छी भाशेतलें एक लोकगीत आमी त्या भुरग्यां वांगडा म्हणिल्लें -

'इयर केर महियारण अचे लंबे घुंघटाळी रे

इनजे घुंघटचो शणगार मोके मोहिनी लग्गी रे

इनजे पग जेडा कडला मोके, पग में खपे रे

इनजे कडलेजो शणगार मोके मोहिनी लग्गी रे

इनजे हथ में जेडा कंकण मोके हथ में खपे रे

इनजे कांकणजो रणकार मोके मोहिनी लग्गी रे

इनजे नथ जेडी नथणी मोके नकमें खपे रे

इनजी नथणीजो शणगार मोके मोहिनी लग्गी रे

भुरग्यां वांगडा थोडो वेळ रावन आमी परतलीं. पूण भुरगीं, हांव. प्रकाश, अर्चना आनी शाल्मली सगळ्यांच्या मनांत जें कितें घुंवतालें तें अशेंच शें आशिल्लें -

आमची शाळा आनी तांची शाळा... इतलो फरक कित्याक? खंय त्यो व्हडल्यो व्हडल्यो इमारती? खेळामळां... आर्विल्ले नवे सामग्रीन भरिल्ले क्लास रूम... टी.व्ही. कम्प्युटर, इंटरनेटचें जाळें... कॅन्टीन, कोल्ड ड्रिंक्स आनी पिट्झा? आनी खंय ही वास्तविकताय! स्वतंत्रतायेची साठ वर्सां उलगलीं तरी पूण आमची शिक्षण व्यवस्था ही? गांधीजी खरेच सांगताले... 'भारत देश गांवांनी जियेता. ताका समजून घेतले बगर आमकां आमचो देश कळचोच ना.' आमचो विकास जालो पूण आमचे गांव खंय तरी फाटींच उरले.

गिजुभाई बघेका, खंय आसात तुमी? भुरग्यांक शिक्षण मेळचें म्हूण तुमी गुजरात शिक्षण संस्थेंत कितले वावुरले! पूण हया कच्छ प्रदेशांत आयजूय शिक्षणाची ही स्थिती? सगळें एक अँक्शन रिस्ले...

‘सागरशाळा’ वांगडाच मन नमन धावस्कार सावंत लिखीत ‘मुक्तमना’ विशीं चिंतूंक लागता. मन मुक्त पूण स्वैर विहारी न्हय. देवेन्द्रबाब कांदोळकार सागरशाळे खातीर वावर करतात जाल्यार तांची शिश्य नमन सागरशाळेक ‘मनीसपणाच्या मळबा पोंदा भरपी शाळा’ म्हणून सरांच्या पावलार पावल दवरून चलपाचो यत्न करता. सागरशाळेची ओलसाण आनी ‘खारट मिठाची आंबट (खारी) काणी’ सांगपी नमन (१२ डिसेंबर २०१०, सुनापरान्त) दोगांय - गुरू शिश्य - आपल्या विचारांतल्यान म्हाका अस्वस्थ करतात. मीठ आयोडायिज्ड आसचेंच म्हूण रेडियो, टी.व्ही. वयल्यान आमी आयकतात. पूण ‘धव्या मिठाची काळी मजुरी करपी काळखांतूच उरता’ हो लेख वाचतां तेन्ना मनशाचे वेपारी बुद्दीचेर येवजिले बगर रावं नजड जाता. ही बुद्द मनशाचें नुकसान तर करताच पूण प्रकृती आनी पर्यावरणूय इबाडटा... म्हजी अस्वस्थताय वाडटा. लेखिकेचें संवेदन वैश्वीकतायेच्या विश्वांत अर्थीक, सामाजीक, संस्कृतीक मळार वेपारीकरणाचो मुद्दो संतुलीतपणान चितारता. विचार म्हळ्यार, फुलां वेंचून काडपा सारकें, आनी ताचेर चिंतप म्हळ्यार तांची माळ गुंथपा सारकें आसता. विचारूच आमच्या चारित्र्याचें संगठन करता. नमन आपल्या पुस्तकांत आपल्या संतुलीत विचारांचें चिंतन, माळ गुंथून ‘मुक्तमना’च्या रुपांत आमचे मुखार दवरता. पूर्वग्रह सोडून ‘सावित्री’चे पुराणीय आनी आधुनीक संदर्भ दिता. ‘नितिमुल्याच्या फातराक आदळून आखाणो फुट्टा’ - (पान १०) आनी ‘विज्ञानीक दृश्टीकोणा’चे आयचे गरजेच्या संदर्भांत, पुराणीय सावित्री रुपांतरीत जावन नवी वाट दाखयता. दुकळ, हुंवार, पावस, वादळ, वारें, बर्फ जशें मेड इन चायना, तशेच साने गुरूजी फकत पांचूच मार्कांचे उरल्यात!

खरेंच नमनाच्या उतरांनी -

“आयज आमच्यो संवेदना बोथट जायत चल्ल्यात. आमकां अर्धांगवायू जाला. आमच्या मनाक, कानाक, आमच्या दोळ्यांक कांय कळना. कांय आयकूंक येना...” (पान. १५)

आयज मनशाक खरेंच मेकळेपणान सांगूं येता तसली हँल्पलायन

जाय. ब्युटी पार्लरां न्हय, तर काळीज सुंदर करपी हार्ट पार्लरां जाय. पूण ‘हार्ट’ आसा तरी खंय आमकां? आमची ही स्थिती म्हाका अस्वस्थ करता. संस्कारांच्या शेतांत विचारांची बियां किल्लुपाचो नमनाचो हावेस म्हाका संवेदनीय स्वरुपांत खंय तरी स्पर्श करता. देवेंद्र सराक आपली तुस्त-तोखणाय आवडना. हाचो अणभव हांवें घेतला. नमनाक मनीसपणाच्या संवसारांत वावुरपाक आवडटा. आपल्या शिक्षका कडल्यान विद्यार्थिनिनूय तोच विचार उखलून धरला. पणटी ल्हान पूण आत्मविश्वासाक लागून ती म्हान. नमन आपल्या विचाराची पणटी पेटयता तर कांदोळकार सरांची सागरशाळा पान ८९ चेर बरयता -

‘मशिदीतून येणारी बांग, चर्चमधून निनादणाच्या चर्चबेल्स किंवा मंदिरातील घंटानाद कानावर पडताच एखाद्या भावूक व्यक्तीच्या चित्तवृत्ती नकळत उजळत जाव्यात त्याप्रमाणे आमच्या सागरशाळांच्या घंटानादाने अनेकांच्या हृदयवीणेची तार छेडली जाऊ लागली. त्याची संध, नंद कंपनी या हृदयातून त्या हृदयी अलगद शिरू लागली. साक्षरता भावसाक्षर होऊ लागली.

सागरशाळा पुस्तक नमना खातीर ‘जीवनग्रंथ’ (पान ७६) आसा तें उचितूच दिसता. हो मार्ग जेन्ना राष्ट्रीय महामार्गाक मेळटलो तेन्नाच देवेंद्र सराचें सपन साकार जातलें. आपल्या सराक नमन कितलें सुंदरपणान व्यक्त करता ताची एक देख दिवन हो लेख सोंपयता.

“...हांगा तांचीच एक कविता याद जाता - सान्नीची. सान्नीन घरांतलो कोयर काडून, घर निवळ करून, वचून बसपाचें आसता कोनशाक. वेळ जालो काय मागीर तो कोनशाचोय जागो दुसरे सान्नीक मेकळो करून दिवपाचो आसता आनी स्वता उज्याचें भक्ष्य जावन लासून वचपाचें आसता...!

युसूफ मेहरअली सँटर, कांदोळकार सर, नमन, तुमकां म्हजो सलाम. म्हज्या मनांत जिणेच्या ग्रंथा विशीं मार्गदर्शन करपी तुमचे विचार पणटेचो उजवाडूच जावं. जीवन सागरांत ही समजिकायेची, मनीसपणाची बोदूच पुरो.

(संपर्क : ०९८२३२५८५५०)